

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔ ՏԱՐՈՆՈՅ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Կառուցուած է Տաւրոն (Մուշ) գաւառի մէջ, Գարքէ լիւան ստորոտը, յառու Ամլորդի Յովհաննէս Մկրտչի, որուն նշխարներէն մաս մը Ս. Գր. Լուսաւորիչ կեսորիայէն բերելով զետեղած է անդ, և այդ պատճառով այս վանքը դարձած է Հայաստանի մեծ ուխտատեղիներէն մին: Սոյն վանքը կոչուած է նաև Իննականն վանք և Գլուխայ վանք անուններով:

Ս. Կարապետի տաճարին և յարակից մատուռներուն մէջ կը ցուցուին գերեզմանները Մամիկոնեան տոհմէն Սասնոյ Թռնիկ իշխանին, Մուշեղի, Վարդ Գառիկի, Սմբատի և Գայլ վանանի:

ՊԼԱՏՄԱԿԱՆ. — Ս. Կարապետի վանքին առաջնորդներուն Գաւաղանագիրքը պատրաստած է նոյն վանքի միաբաններէն Կարապետ Վրդ. Լուսարարեան, որ տպուած է Երուսաղէմ, 1912 ին: Հող կարելի է տեսնել պատմական համառօտ տեղեկութիւններ վանքին մասին, որուն վանահայրերը Տարօնի, կամ աւելի ետքը Կարինի, ալ Առաջնորդներն էին ընդհանրապէս: Մենք, նկատի ունենալով սոյն վանքէն մեզի ծանօթ գրչադրական աշխատանքները, որոնց հնագոյնը կը վերանայ մինչև ԺԵ. Դարու վերջին տասնամեակը, այստեղ կը ներկայացնենք վանահայրերուն ցանկը այդ շրջանէն սկսելով:

1. — Մկրտիչ Նպիսկոպոս, 1471-1481, աւարկած է եկեղեցիներուն գմբէթները. — Յէլա. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, էջ 10, Գաւաղանագիրք, էջ 77 (49),

2. — Մելքիսեղ Նպիսկոպոս, 1493-1512. — Գաւաղանագիրք, էջ 77-78 (50), էջ 79-80 (54), Ձեռ. Ս. Թ. 1952,

3. — Թադէոս Նպիսկոպոս, 1526. — Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, Խմբ. Արայ Գալայճեան, Երուսաղէմ, 1967, էջ 50,

4. — Սեռուածաւոր Նպիսկոպոս, 1549. — Գաւաղանագիրք, էջ 80-81 (56),

5. — Սեդրեա Նպիսկոպոս, 1550-1557. — Գաւաղանագիրք, էջ 81 (57),

6. — Մելքիսեղիկ Նպիսկոպոս, ի տանէն Պալունեաց, 1560: Իր օրով կը շինուի ժամատունը, Խոճա Պաւստի ծախքով. — Գաւաղանագիրք, էջ 81 (58),

7. — Կարապետ Նպիսկոպոս, 1561-1586, նորոգած է Ս. Կարապետի գմբէթը. — Գաւաղանագիրք, էջ 82 (59, 62),

8. — Մուրիսիոս Արքեպիսկոպոս, որդի Սարգսի, 1591. — Յուլյակ Ձեռ. Վիեննայի, Բ., էջ 227,

9. — Արիստակես Նպիսկոպոս, 1601. — Գաւաղանագիրք, էջ 83 (63),

10. — Կարապետ Վրդ. Տարօնցի, 1629. — Աղաւնունի, Միաբանք, էջ 198,

11. — Արիստակես Նպիսկոպոս, ի գաւառէն Ապահունեաց, 1654: Բազում նորոգութիւններ կատարած է վանքին մէջ: Ազատած է աշաղգիներու մօտ գրադարան թանկագին ձեռագիրներ, անօթնիւր և զգեստներ. — Գաւաղանագիրք, էջ 83-84 (64),

12. — Յովհաննէս Նպիսկոպոս, 1680. — Գաւաղանագիրք, էջ 84 (65),

13. — Ներսէս Բաբունյան, 1695-1698. — Գաւաղանագիրք, էջ 84 (66), Ժ. Ձեռ. Ս. Թ., Ե. Հատոր, 1960, էջ 51,

14. — Կարապետ Նպիսկոպոս, 1698-1709: Շատ նեղութիւններ կրած է պատառներու ձեռքէն: Անաւոր երկրաշարժը, 1705, Յունիս Եին, կործանած է վանքին շատ մը շէնքերը, և շատերն ու քայքայած. — Գաւաղանագիրք, էջ 85 (67): Ազգպ., էջ 2791: Յուլյակ Ձեռ. Ս. Թ., Ե. Հատոր, 1960, էջ 50,

15. — Գրիգոր Վրդ. Շիրումցի, 1709-1717, աշակերտ Բաղիշեցի Վարդան Վարդապետի: Բազում աշխատանքով նորոգած է երկրաշարժէն փնասուած շէնքերը. — Գաւաղանագիրք, էջ 85 (69): Ազգպ., էջ 2791: Ժ. Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ե. Հատոր, 1960, էջ 50, 53,

16. — Աբրահամ Արքեպիսկոպոս Խոսապցի, 1717-1730, եղբորորդի Գրիգոր

Շղթայակրի. — Գաւազանագիրք, էջ 86 (71): Ազգպ., էջ 2873: Յուլիսի 26-ը. Ս. Յակոբեանց, Ե. Հատոր, 1960, էջ 49-51:

17. — Ներսէս Վրդ. Տարօնացի, 1730. — Գաւազանագիրք, էջ 88-89 (72):

18. — Մինաս Վրդ. Ակնցի, 1734-49. — Գաւազանագիրք, էջ 89 (73): Յուլիսի 26-ը. Ղալթիոյ, Թ. 88: Ազգպ., էջ 2969:

19. — Յովնան Վրդ. Տարօնացի, 1753-1768. — Գաւազանագիրք, էջ 89 (74): Յ. 26-ը. Վիեննայի, Բ., էջ 725, 727:

20. — Յովնանեա Յպիսկոպոս, 1772. — Գաւազանագիրք, էջ 92 (77):

21. — Կարապետ Յպս. Սելոկիացի, 1774. — Գաւազանագիրք, էջ 93 (78):

22. — Յովնան Յպս. Համբեցի, 1778. — Գաւազանագիրք, էջ 93 (79):

23. — Յակոբ Յպիսկոպոս, 1781. — Գաւազանագիրք, էջ 94 (80):

24. — Յովակիմ Յպիսկոպոս, 1786. — Գաւազանագիրք, էջ 94 (81):

25. — Աստուածատու Արք. Տարօնացի, 1786-+ 1787: Իր առաջնորդութեան սկիզբը, դարձեալ անդ երկրաշարժ մը մեծ աւերակներ պատճառեց վանքի շէնքերուն: Աստուածատու Իրքեպիսկոպոս փութով ձեռնարկեց նորոգութեանց և գլուխ հանեց յաջողութեամբ. — Գաւազանագիրք, էջ 94-97 (82):

26. — Յակոբ Յպս. Մամբիացի, 1787-1807, աշակերտ Զաքարիա Պատրիարքի. — Գաւազանագիրք, էջ 97 (83): Ազգպ., էջ 4173:

27. — Պօլոս Յպս. Կարնեցի, 1808. — Գաւազանագիրք, էջ 98 (84):

28. — Մկրտիչ Վրդ. Վանեցի, 1810. — Գաւազանագիրք, էջ 99 (85):

29. — Պետրոս Յպս. Տէր Կիրակոսեան, Կուրաւցի, 1819-1832, վանքը կ'աղաթէ կարգ մը հարստահարութիւններէ, որ սակայն կ'ենթարկուի կողոպուտի. աւազակները կը տանին ի միջի այլոց բազմաթիւ հին ձեռագիրներ: Երբ խաղաղութիւն կը տրի՛ կը կատարէ շատ մը նորոգութիւններ, և վանքին մէջ կը ջանայ հաստատել եկեղեցական կարգապահութիւն. — Գաւազանագիրք, էջ 99-103 (87): Ազգապատում, էջ 4173:

30. — Գրորիքիւն Արք. Նդիսացի, 1833-1839, քաջ հայկարան, իր օրով վանքին մէջ կը կատարուին զանազան շինութիւններ. — Գաւազանագիրք, էջ 104-105 (88):

31. — Զումարիա Յպս. Տարօնացի, 1839-1846, նորոգած է Ս. Գեորգ եկեղեցին. — Գաւազանագիրք, էջ 105 (89):

32. — Մասրէոս Վրդ. Գաղասացի (Նոգղացի), 1853. — Գաւազանագիրք, էջ 106 (90): Ազգապատում, էջ 4174:

33. — Կարապետ Յպս. Բագրատունի, Ներսանցի, 1855. — Գաւազանագիրք, էջ 106 (91):

34. — Կարապետ Յպս. Կեսաբացի, + 1861. — Գաւազանագիրք, էջ 106 (92): Ազգապատում, էջ 4174:

35. — Մկրտիչ Վրդ. Խրիմեան, Վանեցի, 1862-1869, կը ջանայ վանքը օժտել զբարոյով, ապարանով և թերթով, բայց տեղւոյն կարգ մը միաբաններուն հակառակութիւնը կը խափանէ իր ծրագրերները և թոյլ չի տար որ ան ունենայ արդիւնաւոր գործունէութիւն. — Գաւազանագիրք, էջ 106 (93): Ազգպ., էջ 4171-80:

36. — Առաքել Վարդապետ, 1869. — 26-ը. Ս. Յ. Թ. 2250, էջ 21, 23:

37. — Մամբի Յպս. Մամիկոնեան, Տարօնացի, Մեցի, 1873-1882: Իր շրջանին վանքը դարձեալ կ'ենթարկուի աւազակներու յարձակման, և մեծ թիւով ոչխարներ, ձիեր, զոմէշներ եւ այլն կը յափշտակուին և կը տարուին: Մամբի Յպս. հետագային բազմաթիւ դիմումներ կը կատարէ և վերջապէս կը յաջողի վերստանալ աւարի առնուած անասունները. — Գաւազանագիրք, էջ 107-110 (94):

38. — Արիստակէս Յպս. Կ. Պոլսեցի, 1886. — Գաւազանագիրք, էջ 111 (95):

39. — Գարեգին Յպս. Սրուանձեանց, Վանեցի, 1886?-1888?. — Գաւազանագիրք, էջ 112 (96):

40. — Ներսէս Յպս. Խաթախանեան, Մեցի, 1889-1915, Բռնակալութեան շրջանին իբրեւ քաղաքական յանցաւոր աքսորուած է Երուսաղէմ, և Ս. Յակոբեանց վանքի մէջ մնացած 12 տարի (1896-1908): Իր աքսորման շրջանին Ս. Կարապետի վանահօր փոխանորդութիւնը վարած է վարդան Մ. Վրդ. Յակոբեան. — Գաւա-

դանագիրք, էջ 113-114 (97); Աղաւաւներ,
Մխարանք, էջ 397 — 398;

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Ս. Կարապետի
վանքին մէջ մշակութային փայլուն գոր-
ծունէութիւն մը ծաւալած է թուրք-
Իրլանդական աշխատանքներ կը իրական-
ութիւն. Դարի վերջերը և այն՝ ցանցառ թի-
ւով: Հոս կը ներկայացնենք այն գրիչ-
ները և գիրքերը, որոնց յիշատակութեան
հանդիպած ենք առաջ և անդ:

Ա. — Կոստանդ Գրիչ, 1493 ին օրինա-
կած է մէկ Աւետարան, Հայրապետ քահա-
նայի փափաքով. — Յ. Ձեռ. Մշոյ, էջ
131, թ. 44:

Բ. — Մարտիրոս Արևիկայ Տարօնացի,
Գրիչ, որդի Ղազարի, 1505 — 1512.

1. — 1505 ին օրինակած է Գանձարան
մը «ի վայելումն տէր Ստեփանոս եպիս-
կոպոսի». — Գաւազանագիրք, էջ 78:

2. — Աւետարան մը օրինակած է 1505 ին,
«ի համալսարան Գրիգոր քաջ բարա-
նայն». — Tisserant, թիւ 71, էջ 124:

3. — 1509 ին օրինակած է Աւետարան
մը, Ստացող՝ տանուէր Մխիթար. — Յ.
Ձեռ. Մշոյ, էջ 136, թ. 51:

4. — 1512 ին օրինակած է Աւետարան
մը. — Ձեռ. Ս. Թ. թ. 1952:

Գ. — Գրիգոր Վրդ. Մշեցի, Գրիչ, 1509 ին
օրինակած է Աւետարան մը, Ստացող՝ Յո-
հաննէս. — Յ. Ձեռ. Մշոյ, էջ 137, թ. 52:

Դ. — Կարապետ կրօնաւոր Բաղիշեցի,
Գրիչ, 1526 ին օրինակած է մէկ Յայսմա-
ւուրբ, ի խնդրոյ տանուէր Սիմոն: Մաղ-
կող՝ Մարտիրոս. — Յ. Ձեռ. Մշոյ, էջ 50,
թիւ 57:

Ե. — Մարտիրոս Գրիչ, 1526 ին օրի-
նակած է մէկ Աւետարան. — Յ. Ձեռ. Մշոյ,
էջ 137, թիւ 53:

Զ. — Աւետիս Արդ. Բալուցի, Գրիչ,
«ի վանացն Ամլորգոյն», 1584 ին օրի-
նակած է Աւետարան մը, Դուկան արեւայի
համար. — Յ. Ձեռ. Մշոյ, էջ 54, թ. 62:

Է. — Փրիլպպոս Բազեցի, Գրիչ, 1613 ին
օրինակած է Մեկն. Թղթոցն Պօղոսի՝ Անա-
նիա Սանահնեցոյ: Ստացող՝ Մարտիրոս
Բազեցի. — Ձեռ. Երևանի, թ. 2692:

Ը. — Մկրտիչ Նախիջևանցի, Գրիչ,
1734 — 1738.

1. — 1734 ին աւարտած է օրինակու-
թիւնը Մեկնութեան Մարկոսի՝ Բարսեղ
Վարդապետի, Ղազար Վարդապետի խն-
դրանքով. — Ձեռ. Ղալաթիոյ, թիւ 88:

2. — 1737 ին օրինակած է մէկ ժողո-
վածու. — Ձեռ. Երևանի, թ. 597:

3. — 1738 ին օրինակած է Մեկն. Դու-
կանու՝ Դր. Տաթևացիի: Ստացող՝ Ղազար
Վարդապետ. — Ձեռ. Երևանի, թ. 4985:

Թ. — Յարութիւն Գրիչ, Պոլսեցի,
1798 ին օրինակած է Մեկն. Մարկոսի՝
Բարսեղ Վարդապետի. — Ձեռ. Նոր Զու-
ղայի, թ. 372:

Ժ. — Գրիգոր Գն. Կարնեցի, Գրիչ,
1806 ին օրինակած է մէկ Յաղարան (նոր):
Ստացող՝ Պետրոս խալֆայ: Ձեռ. Երևանի,
թ. 8274:

ժԱ. — Մուրատ Գրիչ, 1806 ին օրի-
նակած է Շարակնոց Ապառիստութեան. —
Ձեռ. Վիեննայի, թ. 935:

ժԲ. — Յակոբ Թոփուզեան, Գրիչ,
1827 — 1840.

1. — 1827 ին օրինակած է Մեկն. Յայս.
նոր իմանք Յովնանու, Պետրոս Բերթու-
տանի. — Ձեռ. Երևանի, թ. 5337:

2. — 1840 ին օրինակած է Մեկն. Եր-
զոց Սրգոյն, Նշեստացի Յարութիւնի. —
Ձեռ. Երևանի, թ. 5449:

ժԳ. — Մատթէոս Խիզանցի. 1886 ին
օրինակած է մէկ Քարոզգիրք, «Բնութաբան
Հոգևոր» յորջորջուած. — Ձեռ. Երևանի,
թիւ 5877:

ժԴ. — Կարապետ Վրդ. Լուսարարեան,

1. — 1912 ին օրինակած է ժողովածու
մը. — Ձեռ. Երևանի, թ. 5901:

2. — Յօրինած է Գաւազանագիրք Վա-
նահայց Ս. Կարապետի Տարօնոյ, տպուած
է Երուսաղէմ, 1912 ին:

Ն. ԱՐԲ. ՆՈՎԱԿԱՆ

